

УДК 329.70УН(477.43/44+477.84)“194/195”

*Володимир МОРОЗ***КАДРОВИЙ СКЛАД КРАЙОВОГО ОСЕРЕДКУ
ПРОПАГАНДИ ОУН ПОДІЛЬСЬКОГО КРАЮ**

Досліджено особливості формування кадрового складу структурних підрозділів Організації українських націоналістів, розглянуто персональний склад осередку пропаганди Подільського крайового проводу ОУН. На основі архівних матеріалів проаналізовано його структуру, видавничу і редакційну діяльність, життєвий шлях основних працівників.

Ключові слова: ОУН, Подільський край, Тернопільська область, референтура пропаганди ОУН, кадровий склад ОУН.

Вивчення персоналій учасників боротьби Організації українських націоналістів (ОУН) і Української повстанської армії (УПА) – складна справа, оскільки вони використовували псевдоніми. З’ясування справжніх імен підпільників – одне з найважливіших завдань для дослідників, бо дасть змогу вияснити кадровий стан і політику, відстежити вплив окремих осіб та їхніх стосунків на визвольну боротьбу. Вже вийшли тисячі наукових, науково-популярних і популярних публікацій, в яких подано біографії окремих підпільників, зокрема й тих, що діяли в Подільському краю (ПК) ОУН. Проте кадровий склад крайового осередку пропаганди (КОП), який існував у 1945–1951 рр., залишається практично невідомим загалом. Заповнити цю прогалину в історіографії повинна ця стаття.

Основними працями, в яких висвітлено кадрові питання ОУН і УПА, залишаються довідники Петра Содоля. У них фігурують і працівники крайового осередку ОУН Подільського краю¹. Інформація про референтів пропаганди міститься у статті Ігоря Марчука, щоправда, вона фрагментарна і не завжди точна².

Діяльність друкарень ОУН на Тернопільщині висвітлено у працях Олега Клименка³, Олександра Іщука та Наталії Ніколаєвої⁴. Особу Ілярія Сказінського

¹ *Содоль П.* Українська Повстанча Армія, 1943–49. Довідник / П. Содоль. – Нью-Йорк: Пролог, 1994; *Його ж.* Українська Повстанча Армія, 1943–49. Довідник II / П. Содоль. – Нью-Йорк: Пролог, 1995.

² *Марчук І.* Ліквідація радянськими карально-репресивними органами Подільського крайового проводу ОУН (1945–1952) / І. Марчук // Український визвольний рух. – Львів, 2011. – Зб. 15. – С. 191–214.

³ *Клименко О.* Грошові документи ОУН (бофони) 1939–1952 років / О. Клименко. – Тернопіль, 1999; *Бофони: грошові документи ОУН і УПА;* [авт.-упоряд. О. Клименко]. – Київ, 2008.

⁴ *Ішук О.* Ліквідація органами державної безпеки УРСР підпільних типографій Організації Українських Націоналістів у 1944–1954 рр. / О. Ішук, Н. Ніколаєва. – Київ, 2007.

розглядає Сергій Воляннюк⁵. Про співробітників крайового осередку пропаганди ОУН Подільського краю автор цієї статті вже писав у кількох попередніх публікаціях⁶.

Джерельна база дослідження різноманітна: плани, звіти, інструкції, видання КОП зберігаються в Галузевому державному архіві Служби безпеки України (ГДА СБУ; ф. 13, спр. 372, т. 11, 15; спр. 376, т. 88; спр. 398, т. 15, 16, 17), Архіві центру досліджень визвольного руху (АЦДВР; ф. 12) та Центральному державному архіві вищих органів влади та управління України (ЦДАВО, ф. 3833, оп. 1, спр. 149). Крім того, важливим джерелом є записники референта пропаганди Проводу ОУН Петра Федуна, де він подає і стан справ у КОП Подільського краю⁷. Інший документ – нотатки Василя Кука до некролога працівника осередку Хризанфа Гонтаря⁸.

Документи і матеріали УПА й ОУН, які стосуються воєнної округи УПА “Лисоня”, що збігалася територіально і структурно з Тернопільською обл. та Подільським краєм ОУН, опубліковані в 20 томі нової серії “Літопису УПА”⁹.

Боротьба радянських органів державної безпеки з підпіллям ОУН відображена в документі, що зберігається в Державному архіві Тернопільської обл. (ф. П-1, Р-3432), а також у ГДА СБУ (ф. 13, спр. 372, т. 69, 71, 80). Насамперед вони відображають пошук та ліквідацію підпільників, зокрема працівників КОП ПК. Також архіви містять протоколи допитів заарештованих: Івана Курача¹⁰, Ілярія Сказінського¹¹, Галини Дидик¹², Мирослава Гука¹³, Володимира Труся¹⁴. Найважливіші свідчення з архівно-кримінальної справи Григорія Голяша, яка зберігається у ГДА СБУ, опубліковані в 15 томі нової серії “Літопису УПА”¹⁵.

Найявна джерельна база дозволяє з’ясувати кадровий склад крайового осередку ОУН Подільського краю, що сприятиме подальшому дослідженню пропагандистської діяльності Організації українських націоналістів на Тернопільщині.

Рішення про поділ краю Західні українські землі (ЗУЗ) на три краї замість шести областей було прийняте в листопаді 1944 р. Реорганізація відбувалася протягом кількох місяців і закінчилася навесні наступного року. Базою для новоствореного Подільського краю (ПК, також край “Поділля”) стала Тернопільська обл. ОУН, до якої приєднано Кременеччину та територію на схід від р. Збруч. Крайовий провід

⁵ Літопис УПА. Нова серія. – Київ; Торонто, 2012. – Т. 20: Воєнна округа УПА “Лисоня”. 1943–1952. Документи і матеріали; [упоряд. С. Воляннюк]. – С. 51, 703–704.

⁶ Мороз В. Провідник “Павур” / В. Мороз // Шлях перемоги. – 2010. – 1 грудня; *Його ж.* Мар’ян Іваницький-“Промінь” / В. Мороз // Шлях перемоги. – 2012. – 15 серпня; *Його ж.* Повстанці Підгаєччини: маловідоме і невідоме / В. Мороз // Підгайці та Підгаєччина. – Тернопіль: Тернограф, 2012. – С. 246–249.

⁷ Галузевий державний архів Служби безпеки України (далі – ГДА СБУ). – Ф. 13. – Спр. 398. – Т. 13. – Арк. 11, 15, 131–134, 164.

⁸ ГДА СБУ. – Ф. 13. – Спр. 398. – Т. 13. – Арк. 164; Т. 18. – Арк. 185.

⁹ Літопис УПА. Нова серія. – Т. 20.

¹⁰ ГДА СБУ. – Ф. 13. – Спр. 372. – Т. 4. – Арк. 321–346.

¹¹ Там само. – Т. 2. – Арк. 170–189.

¹² ГДА СБУ. – Ф. 6. – Спр. 75075 фп.

¹³ Державний архів Тернопільської області (далі – ДАТО). – Ф. Р-3432. – Оп. 1. – Спр. 62. – Арк. 4–7.

¹⁴ ГДА СБУ. – Ф. 13. – Спр. 372. – Т. 69. – Арк. 344–353.

¹⁵ Літопис УПА. Нова серія. – Київ; Торонто, 2011. – Т. 15: Боротьба проти повстанського руху і націоналістичного підпілля: протоколи допитів заарештованих радянськими органами державної безпеки керівників ОУН і УПА. – Книга 2: 1945–1954.

сформовано на базі обласного, а крайову референтуру пропаганди – на базі обласної референтури. Оскільки виконання обов’язків потребувало спільного перебування працівників, то вона діяла у формі єдиного осередку, в цьому випадку. Відповідно, назва “крайовий осередок пропаганди” вживалася офіційно й фактично витіснила іншу – “крайова референтура пропаганди”.

Встановити структуру і кадровий склад обласного осередку пропаганди ОУН Тернопільщини напередодні реорганізації в КОП ПК досить складно через брак джерел. Відомо, що до лютого 1944 р. обласним референтом пропаганди Тернопільщини був Василь Хомин (“Борис”, “Євген”). Після його загибелі цей пост обійняв, ймовірно, Йосип Поздик (“Євген”, “Дем’ян”), бо вже у травні 1944 р. він фігурує поряд з іншими обласними референтами у списку розсилки “Щоденних вістей Української Інформаційної Служби” (видання крайового осередку пропаганди ЗУЗ)¹⁶. На цьому посту Й. Поздик працював упродовж 1944 р. (є інструкції та інші документи, датовані 5 липня, 11 жовтня, 18 листопада, 20 листопада, 21 листопада, які він підписав¹⁷). “Дем’ян” підписав і звіт КОП ПК за березень–травень 1945 р., де згадано теж його готування звіту роботи референтури пропаганди від серпня 1944 р. до кінця лютого 1945 р.¹⁸. Все це дає підстави вважати, що Й. Поздик перебував у керівництві референтури пропаганди ОУН Тернопільської обл. аж до її ліквідації, відтак став крайовим референтом пропаганди Подільського краю.

В обласному осередку пропаганди від 21 серпня 1944 р. діяв відділ пресово-інформаційної служби, який займався виданням інформаційного бюлетеня “Український радіоінформатор”. Його у вересні–листопаді 1944 р. редагував Іван Курач (“Чигирин”, “Зубенко”), який перебував на окраїні с. Базниківка Бережанського р-ну. Самі новини з радіо приймав неподалік у лісовій кривці Мар’ян Іваницький (“Промінь”). Також й інші працівники обласного осередку пропаганди перебували тоді на південній Бережанщині, в с. Базниківка, Саранчуки, Тростянець, Слов’ятин і прилеглих хуторах. Всього в осередку працювало четверо співробітників та сім технічних працівників. Розсилкою “Українського радіоінформатора” займався обласний референт пропаганди “Євген”. Крім цього, І. Курач підготував одне число газети “Українські вісті”¹⁹.

На допитах Міністерства державної безпеки МДБ про працю в обласному осередку пропаганди Тернопільщини з 1944 р. по 1947 р. зізнався Яків Білоскурський, який легально працював священиком у с. Товстолуг Тернопільського р-ну²⁰. Він – член ОУН з 1931 р., використовував нібито псевдонім “Священик”. Оскільки відомості про підпільну діяльність Я. Білоскурського дуже суперечливі, то і до його тверджень про роботу в осередку пропаганди треба ставитися із застереженням.

У радянських документах крайовим референтом пропаганди на початок 1945 р. названий Зенон Голуб’як (“Борис”)²¹. Загалом, може бути, що при ліквідації

¹⁶ Мороз В. Підпільна Українська Інформаційна Служба / В. Мороз // Народознавчі зошити. – 1999. – Зош. 1. – С. 26.

¹⁷ Центральний державний архів вищих органів влади та управління України (далі – ЦДАВО України). – Ф. 3833. – Оп. 1. – Спр. 144. – Арк. 5–13; Оп. 2. – Спр. 18. – Арк. 122.

¹⁸ ЦДАВО України. – Ф. 3833. – Оп. 1. – Спр. 149. – Арк. 16.

¹⁹ Літопис УПА. Нова серія. – Т. 20 ... – С. 624–625; ГДА СБУ. – Ф. 13. – Спр. 372. – Т. 4. – Арк. 331–334 (протокол допиту Івана Курача).

²⁰ ГДА СБУ. – Ф. 13. – Спр. 372. – Т. 55. – Арк. 56.

²¹ Там само. – Т. 69. – Арк. 31.

Кам'янець-Подільської обл., терен якої приєднано до Подільського краю, її провідника введено до крайового проводу і, швидше за все, призначено на пост крайового референта пропаганди. Але у звіті КОП за березень–травень 1945 р. “Борис” взагалі не згаданий, хоча він загинув 27 березня 1945 р. біля с. Бишки Козівського р-ну Тернопільської обл. Наразі призначення “Бориса” на пост крайового референта пропаганди треба вважати сумнівним, бо й у списку полеглих підпільників Подільського краю за січень–травень 1945 р. “Борис” фігурує за старим постом обласного провідника Кам'янець-Подільщини²².

Також є відомості, що пост обласного референта пропаганди Тернопільщини обіймав Василь Бей (“Улас”) перед призначенням окружним провідником Чортківщини, що відбулося не пізніше 23 січня 1945 р.²³ Як і у випадку із З. Голуб’яком, це могло бути тільки в період між листопадом 1944 р. і 1 березня 1945 р. У зізнаннях заарештованого 25 грудня заступника повітового референта пропаганди Перемишлянщини Івана Кусеня (“Віщого”) стверджується, що обласний референт пропаганди “Євген” (“Дем’ян”) став заступником обласного референта пропаганди²⁴.

Точне з’ясування посад В. Бея в ОУН наприкінці 1944 р. – на початку 1945 р. на наявній джерельній базі неможливе. Так чи так, але протягом березня–квітня того ж року крайовим референтом пропаганди Подільського краю був Й. Поздик (“Дем’ян”). Це видно зі звіту КОП за цей період, де серед працівників згадані також “Дух” (Нуна Петрушевич), “Левада” (Олександр Постоленко), “Промінь” (Мар’ян Іваницький) та “Чміль” (ім’я та прізвище невідомі)²⁵.

Нуна Петрушевич (“Дух”, “Марія”, “Доктор”) працював аптекарем при крайовому проводі Українського Червоного Хреста (УЧХ) протягом 1943–1944 рр. Відзначився в бою з більшовиками під с. Стоки на Бібреччині, очоливши одну з найбільших груп повстанців, які проривалися з оточення. При розформуванні вищих ланок УЧХ на зламі 1944–1945 рр. перейшов на працю в референтуру пропаганди²⁶. Ймовірно, від 8 січня 1945 р. він виконував обов’язки керівника відділу пресово-інформаційної служби в осередку, оскільки звітував про це у квітні того ж року²⁷. Дружина Н. Петрушевича була донькою колишньої вчительки с. Вибудів Козівського р-ну, тому він певний час переховувався в околицях цього населеного пункту. Разом із ними переховувався керівник друкарні “Орест”, який загинув у 1945 р.²⁸ У жовтні 1947 р. у с. Вибудів МДБ виявило криївку “Доктора”, в якій загинули троє підпільників, зокрема два його охоронці. Із криївки вилучено: 3 автомати, 2 гвинтівки, 3 револьвери, 4 гранати, 500 патронів, друкарську машинку і листування²⁹. Натомість радянські органи безпеки звітували Й. Сталінові, що ліквідували 20 червня 1945 р. у Бережанському р-ні “Духа”, нібито представника окружного проводу з підготовки старшин УПА³⁰.

²² ЦДАВО. – Ф. 3833. – Оп. 1. – Спр. 237. – Арк. 38.

²³ ГДА СБУ. – Ф. 13. – Спр. 372. – Т. 69. – Арк. 24.

²⁴ ГДА СБУ. – Ф. 13. – Спр. 372. – Т. 69. – Арк. 13.

²⁵ ЦДАВО. – Ф. 3833. – Оп. 1. – Спр. 149. – Арк. 15–18.

²⁶ Бистра. Доповнення до звіту. – С. 9 / Архів Центру досліджень визвольного руху (далі – АЦДВР). – Ф. 9 (Збірка документів М. Лебеда; не описаний).

²⁷ ЦДАВО. – Ф. 3833. – Оп. 1. – Спр. 149. – Арк. 15.

²⁸ Літопис УПА. Нова серія. – Т. 15 ... – С. 275, 297–298.

²⁹ ДАТО. – Ф. П-1. – Оп. 1. – Спр. 868. – Арк. 39.

³⁰ “Особые папки” Сталіна і Молотова про національно-визвольну боротьбу в Західній Україні у 1944–1948 рр. Збірник документів; [упоряд.: Я. Дашкевич, В. Кук]. – Львів: Піраміда, 2010. – С. 279.

У зізнаннях підпільниці Ірини Охримович подано опис “Духа” на осінь 1944 р.: “Близько 34-х років, високого зросту, брнет, худорлявий, лице видовжене, очі чорні, ніс прямий, носить окуляри”³¹. Дещо пізніший опис залишив Григорій Голяш: “Високого зросту, сутулий, років 30-32, колишній студент медінституту, де в період німецької окупації закінчив 3 курси, обличчя видовжене, волосся русяве, гладке, зачесане назад, характерних прикмет не має”³². Не відрізнявся й опис, який стосувався весни 1944 р., зроблений Михайлом Гарапою: “...більше 30 років, високий, в окулярах”³³.

Олександр Постоленко (“Левада”) народився 1919 р. у с. Багачівка Звенигородського р-ну Черкаської обл. Навчався на філологічному факультеті Київського університету. У період німецької окупації зв’язався з українським підпіллям, працюючи легально в газетах “Дзвін” (Кривий Ріг) та “Рідне слово” (Звенигородка). Був заарештований німцями, але звільнений через брак доказів. Узимку 1943–1944 рр. у складі групи членів ОУН із Черкащини перебрався на Станиславщину, де всі приєдналися до УПА. За деякий час його перевели на працю в референтуру пропаганди ОУН, нібито в редакцію журналу “Ідея і чин” (що можливо). Працівник обласної, відтак крайової референтури пропаганди ОУН Тернопільщини, де написав “Звернення до населення Західної України від робітників і селян східних областей України”. За невідомих обставин залишив підпілля (очевидно, в кінці 1940-х) і повернувся на Черкащину, де в 1952 р. був заарештований і засуджений до 25 років таборів. На початку 1960-х повернувся в Черкаську обл., помер у травні 1980 р. у райцентрі Катеринопіль, де й похований³⁴.

Йосип Поздик (“Євген”) народився 26 квітня 1921 р. у с. Деренівка Тербовлянського р-ну. Член ОУН із 1939 р., у підпільній роботі використовував псевдоніми “Дем’ян”, “Дорош”, “Євген”, “Євтух”, “А-2”, “СМ”, “40-3”, “88”, “816” тощо³⁵. Базувався в родинних околицях (с. Деренівка, Мшанець і Могильниця) зі співробітниками й охоронцями “Богданом”, “Левом”, “Левадою”, “Лонгином” і “Святославом” та іншими до осені 1950 р., а відтак перебрався в Золотопотіцький р-н³⁶. Галина Дидик так описувала Йосипа Поздика: “Високого зросту, блондин, худий, ніс довгий, повільний в рухах”³⁷. За працю в підпіллі відзначений Срібним хрестом заслуги УПА (рішення УГВР 15 червня 1952 р., наказ ГВШ УПА ч. 1/52 від 20 червня 1952 р.).

Мар’ян Іваницький (“Промінь”, також “Юрченко”, “П-5”, “28”, “55”) народився 1914 р. у с. Застіноче Тербовлянського р-ну, закінчив гімназію, здобув вищу

³¹ ГДА СБУ. – Ф. 65. – Спр. С-7736. – Т. 2. – Арк. 125.

³² Літопис УПА. Нова серія. – Т. 15 ... – С. 298.

³³ Архів управління Служби безпеки України у Львівській області (далі – Архів УСБУ ЛО). – Спр. П-23231. – Т. 2. – Арк. 52.

³⁴ *Бойчук З.* У серці мали те, що не вмирає / З. Бойчук. – Івано-Франківськ: Сіверсія МВ, 2005. – С. 37, 39–40, 43, 51, 85–86; Літопис УПА. Нова серія. – Київ, Торонто, 2007. – Т. 9: Боротьба проти повстанського руху і націоналістичного підпілля: протоколи допитів заарештованих радянськими органами державної безпеки керівників ОУН і УПА. 1944–1945. – С. 488, 508; ЦДАВО. – Ф. 3838. – Оп. 1. – Спр. 93. – Арк. 2.

³⁵ ГДА СБУ. – Ф. 13. – Спр. 372. – Т. 69. – Арк. 238, 297; Т. 71. – Арк. 238; Т. 84. – Арк. 257; *Буртник В.* Шлях до волі. Нариси національно-визвольної боротьби на Тербовлянщині / В. Буртник. – Тернопіль, 2007. – С. 192.

³⁶ ГДА СБУ. – Ф. 13. – Спр. 372. – Т. 69. – Арк. 346; Т. 71. – Арк. 236.

³⁷ ГДА СБУ. – Ф. 6. – Спр. 75075 фп. – Т. 2. – Арк. 97 (протокол допиту Галини Дидик).

освіту, агроном. Давній член ОУН, у 1939–1940 рр. був повітовим провідником ОУН Тереховлянщини³⁸. “Промінь” із вересня 1946 р. працював у кривівці в с. Сосулівка Чортківського р-ну, звідки у грудні наступного року перебрався до зв’язкового КОП Ярослава Злочевського (“Колоска”) в с. Бичківці того ж району³⁹. В осередку був технічним субреферентом, відповідав за роботу друкарень. Окрім того, редагував журнал “Революціонер-пропагандист” (із допомогою Й. Поздика та Х. Гонтара)⁴⁰.

15–16 квітня відбулася конференція КОП, на якій “Дем’ян” поінформував співробітників про реорганізацію теренових одиниць⁴¹. 1 травня 1945 р. “Дем’ян” і “Дух” мали зустріч із підпільником “А.”, який обговорив із ними інструкцію Проводу ОУН і дав низку вказівок щодо ведення практичної пропагандистської роботи⁴². Ймовірно, це був референт пропаганди Проводу ОУН Петро Дужий (“Аркадій”), який 4 червня 1945 р. потрапив у несприятливу стані до рук НКВС і на допитах зізнався, що пост крайового референта пропаганди Подільського краю обіймає “Свшан” (“Улас”)⁴³.

Причини зміни Й. Поздика на В. Бея невідомі. Можна припускати, що вони полягали у відносній слабкості “Дем’яна” як керівника й організатора (брак хисту або досвіду). При цьому як мінімум до 30 травня Й. Поздик про ці зміни не знав (остання дата підписаного звіту КОП). Він після призначення В. Бея (“Уласа”) залишився в КОП як заступник крайового референта пропаганди, чим забезпечував тяглість праці.

Василь Бей (“Улас”) народився 1922 р. у с. Литвинів Підгаєцького р-ну. Після закінчення Бережанської гімназії, де в кінці 1930-х років став членом “Юнацтва” ОУН, навчався у Львівському медінституті. У період німецької окупації очолював “Юнацтво” ОУН Підгаєцького повіту, Бережанської округи та Тернопільської обл.⁴⁴. Із розформуванням “Юнацтва” (літо 1944 р.) В. Бей перейшов на працю в обласний провід ОУН Тернопільщини. Одні джерела вказують, що він був заступником обласного провідника, інші – працював у референтурі пропаганди⁴⁵. На початку квітня 1945 р. проводив на Підгаєччині вишкіл пропагандистів⁴⁶. У квітні 1945 р. “Улас” був призначений окружним провідником ОУН Чортківщини⁴⁷. На цьому посту перебував дуже коротко – Чортківську округу було об’єднано з Бережанською, а В. Бей (“Улас”, “Вадим”, “Свшан”) призначений крайовим референтом пропаганди ОУН Подільського краю⁴⁸. У підпіллі Подільського краю в різний час використовував псевдоніми “Бескид”, “Молдаван”, “Ткач”, “ДД”, “111”, “112”, “303”, “7266”⁴⁹. Г. Дидик залишила такий опис В. Бея: “Низького зросту, худий,

³⁸ ГДА СБУ. – Ф. 13. – Спр. 372. – Т. 69. – Арк. 239, 280, 297; Т. 71. – Арк. 239; Спр. 398. – Т. 13. – Арк. 164; *Буртник В.* Шлях до волі ... – С. 225; *Мороз В.* Мар’ян Іваницький-“Промінь” ...

³⁹ ГДА СБУ. – Ф. 13. – Спр. 372. – Т. 69. – Арк. 350.

⁴⁰ Там само. – Спр. 398. – Т. 13. – Арк. 164; Т. 18. – Арк. 185.

⁴¹ ЦДАВО. – Ф. 3833. – Оп. 1. – Спр. 149. – Арк. 15.

⁴² Там само. – Арк. 17.

⁴³ Літопис УПА. Нова серія. – Т. 9 ... – С. 482.

⁴⁴ *Скасків О.* Додаткові дані про Василя Бея / О. Скасків // Підгайчани в боротьбі за волю України: історико-мемуарний збірник; [гол. ред. В. Лішинецький]. – Тернопіль: Горлиця, 2000. – С. 299.

⁴⁵ ГДА СБУ. – Ф. 13. – Спр. 372. – Т. 69. – Арк. 24, 79.

⁴⁶ Там само. – Спр. 376. – Т. 54. – Арк. 278 (протокол допиту Анни Мудар).

⁴⁷ Там само. – Спр. 372. – Т. 69. – Арк. 24.

⁴⁸ ГДА СБУ. – Ф. 6. – Спр. 72362 фп. – Арк. 13-14 (протокол допиту Петра Дужого); ГДА СБУ. – Ф. 13. – Спр. 372. – Т. 69. – Арк. 280.

⁴⁹ ГДА СБУ. – Ф. 13. – Спр. 372. – Т. 69. – Арк. 261, 300; Т. 80. – Арк. 192.

блондин, очі світлі, лице кругле”⁵⁰. Григорій Голяш – дещо інший: “Середнього зросту, худий, лице видовжене, лоб високий, ніс нормальний, мова спокійна, характерних прикмет не має”⁵¹.

Як крайовий референт пропаганди В. Бей (“Улас”) взимку 1945–1946 рр. перебував у с. Скородинці Чортківського р-ну разом з охоронцями “Лободою”, “Морозенком”, “Циганом”, Стахом Ганкевичем (“Трояном”) та керівником зв’язку “Чорним”. Цю криївку влітку 1946 р. виявили більшовики⁵². Відтак, до весни 1948 р. він перебував у тодішніх Товстенському або північній частині Заліщицького р-нів із “Лободою”, “Стрілом”, “Циганом” та “Шумом”⁵³.

Влітку 1945 р. у КОП ПК прийшов із референтури вишколу при Проводі ОУН Хризанф Гонтар (“Кузьменко”, “Професор”). Зберігся лист Романа Шухевича (“Мамая”) до Василя Кука (“С-вара”) з 13 грудня 1945 р., де адресант пише, що не може дати “Данилові” ні “Артема”, ні “Волянського”, бо вони потрібні там, де є, а “Данило” має “Кузьменка”, “Уласа” і багатший від інших на пропагандистські кадри⁵⁴ (“Данило” – це крайовий провідник Подільського краю Іван Шанайда; “Волянський” і “Артем” – працівники Головного осередку пропаганди ОУН Петро Федун й Осип Дяків відповідно). Крім факту, що на той час Х. Гонтар уже працював у КОП ПК, тут ми бачимо високу оцінку керівника підпілля працівників цього осередку.

Х. Гонтар народився близько 1895 р. на Східній Україні. Здобув вищу освіту, в міжвоєнний період викладав у гімназії в м. Горохів на Волині. У 1943 р. – першій половині 1944 р. “Кузьменко” виконував обов’язки суспільно-політичного референта Горохівсько-Володимирської округи ОУН на Північно-Західних українських землях (ПЗУЗ). У Третньому кварталі 1944 р. прибув з Яковом Буслом (“Київським”) у Галичину, перебуваючи в осередку “Зелений гай” (північна частина сучасного Жидачівського р-ну). Тут долучився до праці Головного осередку пропаганди ОУН, зокрема працював у редакціях журналів “Повстанець”, “Український перець” та ін. Із створенням у листопаді 1944 р. референтури вишколу при Проводі ОУН на чолі з Я. Буслом, відійшов разом із ним на Бережанщину⁵⁵. Машиністка Марія Огоновська (“Віра”) так описала “Кузьменка”: “Середнього зросту, ходив в райтках, маломовний, він з південної частини Волині”⁵⁶.

У крайовому осередку пропаганди Х. Гонтар використовував псевдоніми “Кузьменко”, “Семен”, “Старий”, “С. К.”, “Д-27”, “27”. Він займався редагуванням практично всіх друкованих видань, а крім того, писав різні пропагандистські праці, зокрема й художні гумористичні твори. Був редактором сатиричного журналу “Хрін”, гумористичного – “Жорна”, літературного – “До волі”, літературно-критичного – “Підпільне слово”; співредактором методичного журналу

⁵⁰ ГДА СБУ. – Ф. 6. – Спр. 75075 фп. – Т. 2. – Арк. 97 (протокол допиту Галини Дидик).

⁵¹ Літопис УПА. Нова серія. – Т. 15 ... – С. 297.

⁵² ГДА СБУ. – Ф. 13. – Спр. 372. – Т. 69. – Арк. 353.

⁵³ Там само. – Арк. 346.

⁵⁴ ГДА СБУ. – Ф. 65. – Спр. С-9079. – Т. 52. – Арк. 58.

⁵⁵ ГДА СБУ. – Ф. 13. – Спр. 398. – Т. 18. – Арк. 185; Записав Володимир Мороз 27 липня 1998 року в с. Демня Миколаївського р-ну від Ясеницької (дів. Огоновська) Марії Антонівни, 1923 р. н., с. Демня Миколаївського р-ну Львівської обл.

⁵⁶ Записав Володимир Мороз 27 липня 1998 року в с. Демня Миколаївського р-ну від Ясеницької (дів. Огоновська) Марії Антонівни, 1923 р. н., с. Демня Миколаївського р-ну Львівської обл.

“Революціонер-пропагандист” (спільно з М. Іваницьким (“Променем”), молодіжно-го – “За Україну” і дитячого – “Малі друзі” (обидва спільно з П. Мигалем (“Яром”)). Окрім того, Х. Гонтар – автор творів “Му-І”, “Му-ІІ”, “Двигнем” (2 частини), “Проекти 64-ий і 158-ий”⁵⁷. У радянських документах “Кузьменко” (“Старий”) названий членом редакційної колегії КОП у 1945–1946 рр., відтак субреферентом і керівником крайового техзвена (поч. 1950-х років)⁵⁸. Крім того, в 1947–1948 р. Х. Гонтар із працею в КОП поєднував виконання обов’язків окружного референта пропаганди Чортківщини⁵⁹. Опис Х. Гонтара залишив Г. Голяш: “Років 45-50, за освітою юрист, має дружину і двох дітей шкільного віку, які в 1945 р. мешкали в селі Лапшин”⁶⁰. Х. Гонтар користувався авторитетом і в керівництві всього підпілля на українських землях. Рішенням Української Головної Визвольної Ради (УГВР) від 25 серпня 1947 р. він відзначений Срібним хрестом заслуги УПА. У жовтні 1949 р. був серед підписантів Звернення воюючої України до всієї української еміграції (як “редактор підпільних видань проф. С. Кузьменко”). Крім того, в останні роки життя був членом УГВР під псевдонімом “С. Кузьмич”⁶¹.

Можна теж припускати, що співробітником КОП ПК вважався політвиховник ВО “Лисоня” Ілярій Сказінський (“Крига”, “Богданович”) за аналогією з іншими теренами (наприклад, політвиховник ВО “Говерля” був членом КОП Карпатського краю, політвиховник тактичного відтинку “Маківка” – членом окружного осередку пропаганди Дрогобиччини та ін.). Так, Г. Голяш помилково називав “Кригу” політичним референтом крайового проводу, при цьому подаючи його опис: “Років 30, середнього зросту і статури, волосся темно-русьєве, обличчя нормальне”⁶².

І. Сказінський народився 1921 р. у с. Мшана Зборівського р-ну. Вступив до ОУН у лютому 1939 р., був станичним у своєму селі під псевдо “Кутний” до серпня 1941 р., потім підрайонним провідником до червня 1942 р., організаційним референтом районного проводу до кінця 1942 р., пропагандистом повітового проводу Зборівщини до серпня 1943 р., заступником окружного референта пропаганди Бережанщини до червня 1944 р. та окружним референтом до серпня того ж року. У кінці червня або на початку липня 1944 р. пішов в УПА, де обіймав пост політвиховника в курені Ілярія Лютого (“Романа”) і Дмитра Карпенка (“Яструба”), одночасно будучи заступником Івана Гуменюка (“Архипа”), політвиховника ВО “Лисоня”. Від 3 жовтня 1945 р. – політвиховник ВО “Лисоня”. У серпні 1946 р. відділи УПА були розформовані, а І. Сказінський перейшов до організаційного референта крайового проводу Івана Прокопишина (“Бурлана”), де опрацьовував діяльність УПА на Тернопільщині. Ймовірно, саме він є автором хронік відділів ВО “Лисоня”, датованих груднем 1947 р. 3 липня–серпня 1948 р. до жовтня 1949 р. І. Сказінський був організаційним референтом Чортківської округи, а в жовтні 1949 р. очолив цю округу й керував нею аж до арешту 2 травня 1951 р. Поручник-політвиховник УПА (22.01.1946 р.), відзначений Срібним хрестом за-

⁵⁷ ГДА СБУ. – Ф. 13. – Спр. 398. – Т. 18. – Арк. 185; *Содоль П.* Українська Повстанча Армія, 1943–49. Довідник II ... – С. 239–240.

⁵⁸ ГДА СБУ. – Ф. 13. – Спр. 372. – Т. 69. – Арк. 256; Т. 71. – Арк. 233–234

⁵⁹ ГДА СБУ. – Ф. 13. – Спр. 372. – Т. 69. – Арк. 130.

⁶⁰ Літопис УПА. Нова серія. – Т. 15 ... – С. 298.

⁶¹ ГДА СБУ. – Ф. 6. – Спр. 51895 фп. – Т. 1. – Арк. 200; Т. 5. – Арк. 196.

⁶² Літопис УПА. Нова серія. – Т. 15 ... – С. 302.

слуги (15.06.1952 р.), Бронзовим хрестом заслуги (5.09.1950 р.), Вирізненням у наказі КВШ (1.01.1946 р.)⁶³.

Крім того, у структурі КОП ПК діяли крайові технічні звена (друкарні). Дві з них виявили органи радянської влади на початку 1946 р. У с. Слов'ятин Бережанського р-ну 5 лютого чекісти затримали місцевого станичного Миколу Шмулика ("Олега"). З метою одержання від нього зізнань проведено комбінацію "бочка", під час якої легендована під СБ ОУН агентурно-бойова група допитала його й здобула відомості про дві друкарні ОУН, в яких він раніше працював – у с. Шумляни Підгаєцького р-ну та с. Деренівка Терехівського р-ну. Обидві ліквідовані того ж дня, 5 лютого⁶⁴.

У бою при викритті друкарні в с. Шумляни загинули троє її працівників: "Мирон", "Степан" і "Богун", а також господар. Криївка, яка була під коморою в господарстві Михайла Панаса, мала розміри 6x8 м при висоті 2,5 м. Із друкарні вилучено 2 друкарські верстати типу "американка", 32 каси зі шрифтами, 17 банок фарби, прес для різання паперу, фотоапарат, 7 пачок фотопаперу, 17 штампів та печаток, 240 тис. листівок, 150 книг, 157 брошур, 49 фотографій, 256 інструкцій ОУН, 64 плакати, 46 анкет підпільників, інші документи, а також 2 кулемети, 5 гвинтівок, 10 гранат і 720 набоїв⁶⁵. Ймовірно, "Мирон" був відзначений Бронзовим хрестом заслуги УПА (наказ ГВШ ч. 2/47 від 2.09.1947 р.) як технічний працівник при крайовому проводі Подільського краю⁶⁶. Необхідно згадати, що місцева традиція датує ліквідацію друкарні на господарстві М. Панаса в Шумлянах 2 грудня 1944 р., і там загинув підпільник "Старий" зі с. Рудники Підгаєцького р-ну⁶⁷. Також у списках полеглих із Бережанського надрайону фігурує працівник обласної друкарні "Мирон", який народився в 1921 р. у с. Литвинів Підгаєцького р-ну, застрілювався в Шумлянах у криївці, де була друкарня, в 1944 р.⁶⁸.

Друкарня в с. Деренівка діяла ще від 1943 р. спочатку в господарстві Василя Вовчка (в період німецької окупації), а відтак – у Григорія Поздика. Нею керував безпосередньо Й. Поздик ("Євген"), працювали "Богдан", Микола Сердечний ("Гнат") та Володимир Трус ("Олесь")⁶⁹. У період німецької окупації тут друкували видання крайового проводу ОУН Західних українських земель "Бюлетень" та "На допомогу пропагандистам", обласного проводу Тернопільщини "Самостійник" та "Українські вісті", у 1945 р. – брошури Якова Бусла ("Київського") "Советський патріотизм", Дмитра Маївського ("Думи") "Наша відповідь (2x2=4)" тощо. Друкарня була в господарстві Григорія Поздика на глибині 4 м, мала дві кімнати висотою 2,5 м, обладнані нарами й електричним освітленням. Четверо працівників друкарні залишили криївку незадовго перед виявленням техзвена чекістами 18 лютого 1946 р. Більшовикам у

⁶³ *Содоль П.* Українська Повстанча Армія, 1943–49. Довідник П... – С. 87; Літопис УПА. Нова серія. – Т. 20 ... – С. 51, 254, 322, 329, 338, 703–704; ГДА СБУ. – Ф. 13. – Спр. 372. – Т. 92. – Арк. 1–5; ЦДАВО. – Ф. 3833. – Оп. 1. – Спр. 149. – Арк. 7.

⁶⁴ ГДА СБУ. – Ф. 13. – Спр. 372. – Т. 69. – Арк. 59–60.

⁶⁵ Там само. – Арк. 59–61; *Ішук О.* Ліквідація органами державної безпеки УРСР підпільних типографій ... – С. 8.

⁶⁶ Літопис УПА. Нова серія. – Т. 20 ... – С. 330.

⁶⁷ Підгайчани в боротьбі за волю України: історико-мемуарний зб.; [гол. ред. В. Ліщинський]. – Тернопіль: Горлиця, 2000. – С. 593–595.

⁶⁸ ДАТО. – Ф. Р-3472. – Оп. 1. – Спр. 47. – Арк. 70.

⁶⁹ ГДА СБУ. – Ф. 13. – Спр. 372. – Т. 69. – Арк. 344–345; Т. 71. – Арк. 234–235; ДАТО. – Ф. П-1. – Оп. 1. – Спр. 2135. – Арк. 58–59.

руки потрапили 2 друкарські верстати, різальний верстат, 20 кас для шрифту, 1000 кг шрифту, 800 кг паперу, 19 видів кліше, 300 кг віддрукованих листівок, брошур, журналів та архів, зокрема з журналом реєстрації видань і вказівками крайового провідника Подільського краю Івана Шанайди (“Данила”) щодо їх розподілу⁷⁰. Існують відомості, що замість ліквідованої друкарні у с. Деренівка організовано техзвено в с. Кровинка Теробовлянського р-ну в будинку Володимира Пасіки⁷¹.

Заарештований МДБ керівник пункту зв’язку крайового проводу Василь Магдій (“Жар”) подав такий розподіл обов’язків у КОП на літо 1947 р.: В. Бей (“Улас”, “Вадим”) – крайовий референт пропаганди; Й. Поздик (“Євген”) – заступник крайового референта; М. Іваницький (“Промінь”) – субреферент і керівник крайового техзвена⁷². Також необхідно згадати, що в документах КОП ПК із 1947–1949 рр. вказаний криптонім Подільського краю – “Запоріжжя”⁷³.

У 1948 р. В. Бей став крайовим провідником ОУН⁷⁴. Одночасно під псевдонімом “Тулий” він виконував обов’язки командира воєнної округи УПА “Лисоня”. За працю на чолі КОП В. Бей відзначений Срібним хрестом заслуги УПА (наказ ГВШ ч. 1/48 від 6.06.1948 р.)⁷⁵. Згодом отримав найвищу нагороду – Золотий хрест заслуги УПА (наказ ГВШ ч. 2/50 від 30.07.1950 р.)⁷⁶. Пост крайового референта пропаганди перебрав знову Й. Поздик (“Євген”)⁷⁷.

У планах і звітах КОП ПК за серпень 1948 р. – березень 1949 р. фігурують четверо співробітників: “816” (Й. Поздик), “27” (Х. Гонтар), “28” (М. Іваницький) та “М-789” (П. Мигаль)⁷⁸.

Окружний провідник ОУН Чортківщини Павло Мигаль (“Яр”, “Мармаш”, “М-789”) співпрацював із КОП від 1948 р., а в жовтні 1949 р. перейшов на постійну працю в осередок, обіймаючи пост заступника крайового референта пропаганди. Крім цього, він відповідав за редагування видань для молоді, зокрема журналів “За Україну” та “Малі друзі” (обидва спільно з Х. Гонтарем та Є. Поздиком)⁷⁹.

П. Мигаль народився 13 липня 1909 р. у с. Шмитків (тепер с. Гута Сокальського р-ну Львівської обл.). До ОУН належав майже від початку її існування, обіймав відповідальні пости на Сокальщині та Львівщині, а не пізніше липня 1945 р. переведений на Тернопільщину, де очолив окружний провід Чортківщини⁸⁰. Щоправда, присвятити себе пропагандистській праці надовго йому не вдалося, бо загинув 14 квітня 1950 р. у с. Козівка Тернопільського р-ну. Разом із ним у криївці на обійсті Степана Вивюрки поліг ще один підпільник – районний провідник ОУН Струсівського р-ну Володимир Жукевич (“Голка”). Повстанцям запропонували здатися

⁷⁰ ГДА СБУ. – Ф. 13. – Спр. 372. – Т. 69. – Арк. 62-63; ДАТО. – Ф. П-1. – Оп. 1. – Спр. 557. – Арк. 56; *Іщук О.* Ліквідація органами державної безпеки УРСР підпільних типографій ... – С. 9.

⁷¹ *Буртник В.* Шлях до волі ... – С. 282.

⁷² ГДА СБУ. – Ф. 13. – Спр. 372. – Т. 69. – Арк. 128, 280.

⁷³ Там само. – Спр. 376. – Т. 10. – Арк. 347; Т. 88. – Арк. 245, 451, 565, 724, 823, 1016; АЦДВР. – Ф. 12. – Т. 1. – Од. зб. 16, 17, 18, 19; Т. 12. – Од. зб. 6, 7, 8, 9, 10, 11, 12, 13.

⁷⁴ ГДА СБУ. – Ф. 13. – Спр. 372. – Т. 69. – Арк. 353 (протокол допиту Володимира Труся).

⁷⁵ Там само. – Спр. 376. – Т. 60. – Арк. 259.

⁷⁶ Там само. – Арк. 274.

⁷⁷ Там само. – Спр. 372. – Т. 69. – Арк. 238.

⁷⁸ АЦДВР. – Ф. 12. – Т. 1. – Од. зб. 18, 19; Т. 12. – Од. зб. 9, 11, 12.

⁷⁹ ГДА СБУ. – Ф. 13. – Спр. 398. – Т. 13. – Арк. 15, 164; Т. 18. – Арк. 185.

⁸⁰ Детальніше про нього див.: *Мороз В.* Провідник “Павур” ...

живими, але вони відмовилися й у перестрілці загинули. Поранений охоронець Володимир Тицький та господар хати були заарештовані⁸¹.

Ймовірно, з кінця 1949 р. у с. Звиняч Чортківського р-ну розпочала роботу друкарня КОП, що одержала назву “До зброї”. Підпорядковувалася вона безпосередньо Й. Поздику (“Євгену”). Її керівником спочатку, ймовірно, був Стах Ганкевич (“Троян”), раніше – керівник пункту зв’язку КОП у с. Сосулівка Чортківського р-ну й одночасно машиніст В. Бея (“Уласа”), а загинув у травні 1950 р. Відтак керівництво друкарнею перебрав, ймовірно, Х. Гонтар (“Семен”), працівниками були “Богдан” (друкар і кур’єр, 1922 р. н., с. Шумляни Підгасцького р-ну), “Луг” (кур’єр, 1924 р. н., Борщівський р-н) і Я. Злочевський (“Колосок”; різьбар, виготовляв кліше, 1919 р. н., с. Бичківці Чортківського р-ну)⁸². Є підстави припускати, що “Луг” – це Богдан Ганкевич (“Нестор”; 1925 р. н., с. Білявинці Буцацького р-ну)⁸³.

Крайовий провід користувався також техзвенами, які діяли в низових ланках підпілля. Зокрема, потреби КОП обслуговувала Друкарня ім. Ярослава Старуха, за організацію якої взялися восени 1948 р. новопризначені провідник Чортківської округи ОУН І. Сказінський (“Крига”, “СВУ”) та окружний референт пропаганди Мирослав Гук (“Косач”; 1920 р. н., с. Павлокома Березівського повіту, тепер Польща). Вже від початку наступного року це техзвено почало працювати в господарстві Івана Мотички (вул. Головна) на окраїні райцентру Товсте (тепер смт Заліщицького р-ну Тернопільської обл.). У друкарні виходили підпільні видання: гумористичний журнал “Хрін”, літературний – “До волі”, літературно-критичний – “Підпільне слово”, методичний – “Революціонер-пропагандист”, а також численні листівки, зокрема ілюстровані (портрети Ольги Басараб, Миколи Міхновського, Симона Петлюри, Євгена Коновальця). Техзвено переважно забезпечувало вихід видань крайового проводу ОУН Подільського краю. Значна частина продукції призначалася для поширення за Збручем. Місце видання в 1949 р., коли праця була найінтенсивніша, вказувалося: Друкарня ОУН ім. Яр. Старуха, у 1950 р. – Друкарня ім. М. Міхновського. При техзвені постійно перебував М. Гук (займався графічним оформленням видань), а безпосередньо керував ним Василь Мельник (“Хмель”; 1927 р. н., с. Кошилівці Заліщицького р-ну). За друкарським верстатом працювали Василь Вінтонів (“Ясень”, “Богдан”; 1927 р. н., с. Нагоряни Заліщицького р-ну) і Степан Гішка (“Славко”; 1928 р. н., с. Устя-Зелене Монастириського р-ну)⁸⁴.

⁸¹ ГДА СБУ. – Ф. 13. – Спр. 372. – Т. 50. – Арк. 87; Т. 71. – Арк. 113–116; ДАТО. – Ф. П-1. – Оп. 1. – Спр. 2135. – Арк. 5; *Мигаль О.* Де покоїться прах батька – не знаю // *Голос з-над Бугу.* – Сокаль. – 2008. – 5 серпня.

⁸² ГДА СБУ. – Ф. 13. – Спр. 372. – Т. 69. – Арк. 345, 350–351; Т. 71. – Арк. 232–235; Т. 80. – Арк. 194; *Держархів Тернопільської обл.* – Ф. П-1. – Оп. 1. – Спр. 2135. – Арк. 5; Ф. Р-3432. – Оп. 1. – Спр. 62. – Арк. 5.

⁸³ *Мизак Н.* За тебе, свята Україно / З. Мизак. – Чернівці, 2004. – Кн. 4: Буцацький повіт у визвольній боротьбі ОУН, УПА. – С. 152.

⁸⁴ ДАТО. – Ф. Р-3432. – Оп. 1. – Спр. 62. – Арк. 1–3 (протокол допиту Орісі Мотички); Арк. 4–7 (протокол допиту Мирослава Гука); ГДА СБУ. – Ф. 13. – Спр. 372. – Т. 2. – Арк. 171 (протокол допиту Ілярія Сказінського); *Ішук О.* Ліквідація органами державної безпеки УРСР підпільних типографій... – С. 19–21; *Бофони:* грошові документи ОУН і УПА... – С. 57–60; *Мизак Н.* За тебе, свята Україно / Н. Мизак. – Чернівці, 2000. – Кн. 2: Південне Надзбруччя у визвольних змаганнях ОУН, УПА. Чортківський надрайон ОУН. – С. 160–161; *Олешук І.* Герої боролися до кінця / І. Олешук // *Нація і держава.* – 2005. – 26 липня – 1 серпня; *Його ж.* Вшанування

Ще одним орієнтованим на видання КОП окружним техзвеном на терені Чортківщини, Друкарнею ім. Симона Петлюри, керував від весни 1947 р. Володимир Гнибїда (“Неплюй”, “Е-18”; 1922 р. н., с. Іванків Борщівського р-ну). Він був добрим різьбарем і мав завдання виготовляти кліше для лозунгів. Ця друкарня спочатку перебувала на території тодішнього Білобожницького, відтак – Борщівського р-ну⁸⁵.

Загалом у 1949 р. в Подільському краю працювали: в Тернопільському надрайоні – 1 гутенбергівка, у Кременецькому надрайоні – 1 гутенбергівка, в Чортківській окрузі – 1 губенбергівка та 1 циклостиль⁸⁶. Навесні 1950 р. ситуація з техзвенами була такою: КОП – 1, Тернопільський надрайон – 1, Кременецький надрайон – 1, Чортківська округа – 1⁸⁷.

Така кількість друкарень була зумовлена значними обсягами друкарської продукції. Щоправда, в 1949 р. референт пропаганди ОУН П. Федун (“Полтава”) критикував діяльність КОП ПК, вважаючи її відірваною від справжніх й актуальних проблем терену і зацикленою на виданні значної кількості журналів, які публікуються незначними тиражами, замість випускати листівки, заклики й інші видання, розраховані на маси. На його думку, не варто було “затруднювати” стільки людей до паперової роботи, коли важливішою є вишкільна та контрольна праця в терені⁸⁸.

Агентурна сітка, якою обплутували працівників крайової референтури пропаганди, поволі стягувалася і привела до неминучого, але дуже раптового закінчення. 25 грудня 1950 р. у с. Мшанець Теребовлянського р-ну МДБ вдалося затримати зв’язкових КОП Миколу Сердечного (“Гната”) та Володимира Труся (“Олеся”)⁸⁹. За одержаними від них відомостями, підтвердженими та доповненими донесеннями інших агентів, 10 січня 1951 р. у с. Звиняч Чортківського р-ну та прилеглому лісі проведено велику облаву зведеним загonom 66 і 150 полків 65-ї стрілецької дивізії внутрішніх військ МДБ. У результаті виявлено чотири криївки, однією з яких була друкарня КОП у господарстві Горобець в с. Звиняч. У ній загинули Х. Гонтар (“Семен”), “Богдан”, “Луг” та Я. Злочевський (“Колосок”)⁹⁰. За два дні, 12 січня 1951 р., у с. Берем’яни Бучацького р-ну після споживання їжі, яку отруїли агенти, застрелилися у криївці, щоб не потрапити в руки ворога, Й. Поздик (“Євген”) та його бойовики “Степ” та Омелян Дзіковський (“Орест”;⁹¹ 1929 р. н., с. Язловець Бучацького р-ну). Ще один підпільник, пунктовий зв’язку Василь Том’як (“Думка”), здався живим і зізнався про наявність бункера в недалекому с. Броварі Бучацького р-ну в господарстві Марії Біляк. За його показами 14 січня виявлено криївку з чотирма підпільниками, які вчинили завзятий збройний опір. Їх намагалися взяти живими, отруюючи газом ракет. У результаті М. Іваницький (“Промінь”) загинув від отруєння, а троє інших у непритомному стані потрапили до рук ворога: Данило

пам’яті героїв, що полягли під час розгрому друкарні крайового проводу ОУН “Поділля” ім. Ярослава Старуха-“Стяга” / І. Олещук // Шлях перемоги. – 2005. – 10 серпня.

⁸⁵ ДАТО. – Ф. Р-3432. – Оп. 1. – Спр. 62. – Арк. 5; Бофони: грошові документи ОУН і УПА ... – С. 57.

⁸⁶ ГДА СБУ. – Ф. 13. – Спр. 398. – Т. 13. – Арк. 11.

⁸⁷ Там само.

⁸⁸ Там само. – Арк. 131–134.

⁸⁹ Там само. – Спр. 372. – Т. 69. – Арк. 294; Т. 71. – Арк. 230; ДАТО. – Ф. П-1. – Оп. 1. – Спр. 2135. – Арк. 47–48.

⁹⁰ ГДА СБУ. – Ф. 13. – Спр. 372. – Т. 71. – Арк. 232–235.

⁹¹ Там само. – Т. 69. – Арк. 239, 296–297; Т. 71. – Арк. 236–238; Т. 84. – Арк. 256–257.

Безкорвайний (“Вуйко”; бойовик і машиніст “Променя”, 1925 р. н., с. Увисло Гусятинського р-ну), Теофіль Пришляк (“Валок”; зв’язковий, 1922 р. н., с. Заставче Підгаєцького р-ну) та Лев Бегерський (“Дон”; зв’язковий, 1922 р. н., с. Язловець Бучацького р-ну). У повстанців вилучено автомат, автоматичну гвинтівку (АВТ), дві німецькі гвинтівки, два пістолети ТТ, два револьвери і п’ять гранат⁹². Загалом в операціях січня 1951 р. вилучено: 3 ротатори, друкарський верстат, 28 кліше, 2 радіоприймачі, друкарські машинки, документи, літературу, зброю⁹³.

Так, протягом кількох днів крайовий осередок пропаганди ОУН Подільського краю був розгромлений і припинив існування.

Невдовзі ворогові вдалося ліквідувати й ті друкарні, які працювали з КОП і ще продовжували діяти. Так, 28 квітня 1951 р. був заарештований окружний референт пропаганди Чортківщини М. Гук (“Косач”; згодом засуджений та розстріляний 14 березня 1952 р.), а 7 травня того ж року впала й окружна Друкарня ім. М. Міхновського. Її працівники вчинили збройний опір, а відтак у безвихідній ситуації застрелилися. Тоді загинули В. Мельник (“Хмель”), В. Вінтонів (“Ясень”) і С. Гішка (“Славко”). До рук ворога потрапили: друкарський верстат, ротатор, 4 друкарські машинки, радіоприймач, 44 дерев’яних кліше, свинцеві друкарські форми, 15 кг шрифту, понад 20 тис. листівок, 100 кг чистого паперу, велика кількість літератури і документів⁹⁴.

Дещо довше протрималася друкарня Тернопільської округи. 23 квітня 1952 р. у капітально обладнаному бункері в господарстві Федора Бандюги на хуторі Млинець Городинецької сільради Козлівського р-ну облава виявила друкарню Тернопільської округи. У безвихідній ситуації підпільники застрелилися. Це були районний провідник Козлівського р-ну Василь Поворозник (“Залізник”) і керівник техзвена окружного проводу ОУН Тернопільщини “Роман”. Вилучено зброю, ротатор, 16 кліше, матриці, велику кількість паперу, листівки і брошури, а також власноручні замітки керівників крайового проводу І. Прокопишина (“Бурлана”) та В. Бея (“Уласа”). У цьому бункері з 1950 р. переховувався окружний провідник Тернопільщини Іван Комар (“Олесь”), а з грудня 1951 р. по 17 квітня 1952 р. – “Улас”, який в той час багато писав⁹⁵. Майже одночасно з цим, 26 квітня 1952 р., до МДБ потрапив В. Гнибіда (“Неплюй”), тоді – районний провідник ОУН Борщівщини⁹⁶.

За кілька тижнів загинув останній член крайового проводу ОУН Подільського краю, колишній керівник КОП В. Бей (“Улас”). Це сталося 17 травня 1952 р. у лісі на південний захід від с. Чернихів Зборівського р-ну. Посмертно В. Бей був підвищений до сотника-політвиховника УПА (наказ ГВШ ч. 3/52 від 12.10.1952 р.)⁹⁷. Так закінчилася історія і крайового осередку пропаганди, і крайового проводу Подільського краю загалом.

⁹² ГДА СБУ. – Ф. 13. – Спр. 372. – Т. 69. – Арк. 297–298; Т. 71. – Арк. 238–239; Т. 92. – Арк. 29; ДАТО. – Ф. П-1. – Оп. 1. – Спр. 2135. – Арк. 49, 56–61.

⁹³ ГДА СБУ. – Ф. 13. – Спр. 372. – Т. 71. – Арк. 239–240.

⁹⁴ *Луцк О.* Ліквідація органами державної безпеки УРСР підпільних типографій ... – С. 19–21; *Бофони:* грошові документи ОУН і УПА ... – С. 60; *Олещук І.* Герої боролися до кінця ... – С. 8; *Його ж.* Вшанування пам’яті героїв ... – С. 9.

⁹⁵ ГДА СБУ. – Ф. 13. – Спр. 372. – Т. 80. – Арк. 91–92.

⁹⁶ *Мизак Н.* За тебе, свята Україно. – Кн. 2 ... – С. 323.

⁹⁷ ГДА СБУ. – Ф. 13. – Спр. 372. – Т. 69. – Арк. 171, 300; Т. 80. – Арк. 93–94; Спр. 376. – Т. 60. – Арк. 282; ДАТО. – Ф. П-1. – Оп. 1. – Спр. 2138. – Арк. 65.

Питання кадрового складу крайового осередку пропаганди ОУН Подільського краю потребує подальшого дослідження, оскільки залишається низка прогалин. Наразі можна ствердити, що було приділено чимало уваги налагодженню максимально якісної роботи в цьому напрямі. Працівники крайового осередку пропаганди мали переважно вищу або неповну вищу освіту, що в той час для підпілля було рідкістю; значний досвід роботи на відповідальних посадах в ОУН. Із шести точно встановлених працівників КОП троє були місцевими, а двоє – уродженцями Наддніпрянщини.

Нааявними людськими ресурсами осередок забезпечував на належному рівні як керівництво пропагандистською працею в Подільською краю, так і редагування й випуск широкого спектру власних видань (ймовірно, найбільш різноманітного та якісного порівняно з іншими краями).

Volodymyr Moroz. Human resources of the OUN Propaganda Centre in the Podillia Military District

The article analyses human resources of the Organisation of Ukrainian Nationalists' structural subdivisions. It focuses on human resources of the Propaganda Centre in the OUN Military District (Krai) of Podillia. On the basis of archival sources it examines the Centre's structure, publishing and editorial activities, and biographies of the prominent employees.

Key words: the OUN, Ternopil region, Podillia Military District (Krai), the OUN's Propaganda Department, human resources of the OUN.

Владимир Мороз. Кадровый состав краевого центра пропаганды ОУН Подольского края

Исследовано особенности формирования кадрового состава структурных подразделений Организации украинских националистов, рассмотрен кадровый состав центра пропаганды Подольского краевого провода ОУН. На основе архивных материалов проанализирована структура, издательская и редакционная деятельность, жизненный путь работников.

Ключевые слова: ОУН, Подольский край, Тернопольская область, референтура пропаганды ОУН, кадровый состав ОУН.